

A HATÁRVÉDELEM ARCA

*Már másfélezer év óta Csaba népe,
Sok vihart élt át, sorsa mostoha.
Külső ellenség jaj, de gyakran tépte,
Nem értett egyet otthon sem soha.”*
(Csanády György: Székely Himnusz)

1. A határvédelem humán arca

Egy évszázaddal ezelőtt, a trianoni békediktátum kihirdetésének évében született Sebő Ödön, a Magyar Királyi Honvédség egykori határvadász főhadnagya, aki a második világháborúban a harminckettedik hegyi határvadász zászlóalj, vagy ahogy később elnevezték, „a halálra ítélt zászlóalj” egyik parancsnokaként elkeseredett, de annál hősiebb ellenállásra vezette maroknyi legénységét a Gyimesi-szorosban. Az ezer éves határ védelmében folytatott magyar ellenállás olyan eredményes volt, hogy a támadó szovjet hadsereg és a velük kollaboráló román haderő a ténylegesnél jóval nagyobb katonai erőt sejtett Gyimesbükk környékén, emiatt először rövid időre megtorpant hadműveletük, később pedig e területet megkerülve kellett folytatniuk azt.

Az ezerkilencszáznegyvennégyben történt harcokról Sebő Ödön regényes körülmények között emlékezett meg több mint félévszázaddal később.¹ E kötetben azonban nemcsak a háborús cselekményeket ismerhetjük meg, hanem végig követhetjük benne a határőr főhadnagy ludovikás éveit, tiszti kinevezését Gyimesfelsőlokra, szolgálatát a háború által még nem érintett határon, harci készülődését, a szovjet rohamok napjait és kitörését az ellenség szorításából. Olvashatunk visszavonulásáról Csíklszentdomokoson át, Parajdon keresztül Szatmárnémetig, majd Nyíregyházáig, későbbi meneteléséről a Felvidékén át egészen Németországig, az amerikai hadifogságba kerüléséről, végül a hazatérésről.

Szerző életében meghatározók voltak ludovikás évei, amelyekről így ír:

„Az első legnagyobb élményem az volt az Akadémián, hogy három napig nem értem rá WC-re menni, mert ott minden úgy kezdődött, hogy tíz másodperc múlva itt kell lenni, öt perc múlva pedig ott, teljesen átöltözve, mondjuk lovaglásból vívásba. (...)
Megtanultuk, hogy a pontosságnak, a pontos időnek milyen fontos szerepe van ebben a szakmában. (...)

Utólag visszagondolva azt is elmondhatom, hogy a szerencsémén kívül az itt (kemény munkával) elsajátított ismereteknek köszönhettem, hogy életben maradtam. (...)

A legbüszkébb azonban arra voltam, hogy ebben az időben az egész Akadémián egyedül nekem volt ötösöm tereptanból. Ennek azért volt jelentősége, mert a tereptantanár azt mondta, hogy ezt a tárgyat csak ő tudja ötösre. Valahogyan jó érzékem volt a térképolvasáshoz, úgyhogy egyszери átmérésre már kívülről tudtam a kívánt tereprésznek

¹ Sebő Ödön: A halálra ítélt zászlóalj. Gyimesi-szoros, 1944. Magyar Könyvklub. Budapest, 1999.

minden magaslatát és tereptárgyát. Ennek igen nagy hasznát vettem aztán a harctéren, a bekerítésből való éjszakai kisurranásnál.”

Sebő Ödön a kötetben – a háború alatt elásott, így elveszett naplója hiányában is – részletesen ír gyimesi határőr szolgálatáról, ottani tartózkodásáról. Évfolyammásodikként végzett, így megvolt az a joga, hogy maga válassza meg első tiszti beosztását. Így került – dunántúli fiatalemberként – Gyimesfelsőlokra, a harminckettedik határvadász zászlóaljhoz. Kezdeti élményeiről többek közt ezt olvashatjuk:

„Mikor Gyimesfelsőlokon kiszálltunk a vonatból, csikorgó hideg és még soha nem látott tiszta, csillagos égbolt fogadott. Ilyen nagy, testes csillagokat még életemben nem láttam. A csizmánk alatt hangosan csikorgott a fagyott hó. (...)

Szolgálatom komoly megbízatással kezdődött. A zászlóaljparancsnok a reggeli indulás előtt kezembe adta a térképet azzal, hogy én fogom vezetni a téli felszereléssel végrehajtandó menetgyakorlatot. Ez azt jelentette, hogy sítalpon indul neki az egész zászlóalj, s egy raj élén magam is nyomtaposó leszek, kezemben a térképpel. ha eltévedek, akkor egy egész zászlóalj téved el a mély hóban. Nem volt könnyű a terep, nagyjából egy fölfelé menet volt az egész, majd egy gerincre kerültünk, ahol olyan magas és friss volt a porhó, hogy igen nehéz volt a nyomtaposás és így az előrehaladás is. Nagyon bíztam a térképolvasási gyakorlatomban, s minden erőmet bevettem, hogy meghiúsíthassam a zászlóaljparancsnok titkos szándékát, mellyel sejtetően egy kis leckét akart adni a zöldfülünek...”

A gyimesi szolgálati éveket a háborús készülődés, és az ezeréves határ katonai védelmének a megszervezése jelentette. Ennek részleteit a kötetben több részletben ismerhetjük meg:

„Közben zajlott a háború, és úgy láttam, hogy nem akar úgy befejeződni, mint ahogyan valamikor elképzeltem. Egyre biztosabbá vált számomra, hogy ezt a borzalmat nem fogom tudni kikerülni. Nemcsak a személyes sorsom izgatott, hanem az is, hogy tudtam, ismét el fogjuk veszíteni Erdélyt. S ez sokkal nagyobb szorongást okozott nekem, mint gondoltam volna. (...)

Mihelyt kitavaszkodott, kineveztek Gyimesbükkre őrsparancsnoknak e egyben helyőrségparancsnoknak is. A pályaudvar forgalma igencsak fellendült a német visszavonulások, valamint a keleti arcvonalon a harcot befejező olasz csapatok visszavonulása miatt. A Gyimesi-szoros igen fontos útvonalnak számított hadműveleti szempontból, mert itt vezetett át Romániából kövezett út és vasút. (...)

Mivel ez a visszaözlés egyre gyarapodott a határon, ezzel együtt a problémák is, a határtárgyalások is szaporodtak. A legtöbb náció – köztük a német is – úgy viselkedett határaink elérésekor, mint bármely idegen hadszíntéren, ahol eddig megfordult. Ezért igyekeztem szabályozott keretek között tartani az eseményeket, és mindenkivel elfogadtatnom, hogy ez itt Magyarország, amelynek ezeréves határai vannak, és ahol a mi törvényeink érvényesek. (...)

„Már augusztusban jártunk, amikor a határforgalom még jobban fölerősödött, és mind zavarosabb menekülők érkeztek hozzánk. Már a mennydörgést is ágyúdörgésnek hallotta mindenki. Félelem ült az arcokon, hisz az ismeretlen borzalom a beláthatónál is félelmetesebb és nagyobb hatású. (...)

És alig néhány nap leforgása múlva már nyakig benne voltam a háború minden elképzelhetetlen borzalmában. Álmomban sem gondoltam volna ekkor még, hogy milyen gyötrelmek, kínlódások és szenvedések hosszú sora vár rám, bajtársaimmal együtt. (...)

1944. aug. 25. Gyönyörű szép nyárvégi nap ragyogott, a havasok zöldje és fenyves erdei békésen néztek vissza rám, a Tatros-patak vidáman fickándozva zakatolt a medrében. Nehéz volt elhinni, hogy rövid idő múlva mindezeket gránátok fogják szagatni, s a békés csendet hamarosan a robbanások hegyektől visszhangzott lármája veri föl. (...)

A békés napok végét a harci cselekményekbe sodródás jelentette. A magyar határőrök arcvonalban végrehajtott hősiesség helytállása jelenti a kötet drámai csúcspontját is, amelyet ráadásul a már megszálló német erőkkel folytatott torzalkodás épp úgy jellemezte, mint az átállt román egységekkel, de leginkább az előre nyomulásában szinte megállíthatatlan Vörös Hadsereggel szembeni tényleges fegyveres küzdelem folytatása. A napokon keresztül tartó harcok végén viszont a magyar határvédelemnek nem maradt más választásuk, mint a bekerített ellenség ellenében keresztül kitörni. Szomorú előzménye volt ennek, ahogy azt a főhadnagyi visszaemlékezésből megismerhetjük: „*Most szembesültem csak igazán azzal a ténnyel, hogy hányan hiányoznak, hányan estek el és mennyi lehetett a sebesültek száma. A végeredmény: több mint 50 %-os veszteség, ami magában is mutatja, milyen súlyos harcokat kellett vívnunk az elmúlt három hét alatt. (...) az utolsó napokban, amikor már se gyógyszer, se kötszer nem volt, a kötözőhely sebésze nekem kb. 50 olyan szalmán fekvő, járóképtelen katonát mutatott meg, akiken már nem tudott segíteni...*”

A kitörés útvonalának első szakasza az eltelt évtizedek alatt napjainkra legendás gyalogút lett. A harminckettedik határvédelem zászlóalj menetelése 1944. szeptember 20-án kezdődött és a Tatros pataka mellett álló gyimesbükki őrstől a felcsíki Csíkszentdomokosig tartott. A közel harminc kilométeres visszavonulás főiránya a Kovás pataka volt, érintette a Kondrakereszt 1487, a Rézteteje 1435,5 és a Kurta sarok 1085,8 háromszögletű pontokat, majd a Babaszó-loka patakán keresztül Csíkszenttamás érintésével érték el a Nagy-Hagymás hegység lábánál elterülő Csíkszentdomokost. Ezzel az úttal kezdődött a határvédelem visszavonulása, és ezzel fejeződött be az ezeréves államhatár második világháborús védelme.

2. A határvédelem szakmai arca

Sebő Ödön és beosztott katonáinak története, hősiesség helytállása jó példaként szolgál a határvédelem klasszikus jelentésének szemléltetésére. E napjainkban is gyakran használt kifejezés eredeti jelentése mögött ugyanis olyan katonai tevékenységre kell gondolni, amelynek akkor van létjogosultsága, ha az ország területét (ezzel az államhatárt) külső, fegyveres támadás éri vagy fenyegeti.

A második világháború idején a határőrizet elsődlegesen katonai feladat volt. Különösen indokolt volt ez a második bécsi döntést követően, amikor is a második világháború idején Magyarország államhatárai – bizonyos területeken, például Észak-Erdélyben, Székelyföldön – visszatértek a trianoni békediktátum hatályba lépését megelőző idők szerinti állapothoz.² Ekkor az államhatár őrizetét már nem azért látták el katonai alakulatokba szerveződött határőrök, mert az első világháborút lezáró békeszerződés értelmében a Magyar Királyság haderejét korlátozták, és korlátozás kijátszása érdekében a határőr szervezetbe kellett bújtatni katonai egységeket. A határőrizet militarizálása része

² Az 1940. szeptemberében lezajlott területi visszavételről Király Béla, az ezerkilencszázötvenhatos forradalom és szabadságharc nemzetőrségének parancsnoka így írt: „*a második bécsi döntés után örömmámorban úszott a nemzet, közöttük mi, katonák is. Készen álltunk, hogy immár békés úton vonuljunk be a visszakapott területekre.*” Vö. Király Béla: Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912-2004. HVG Kiadó. Budapest, 2004. 79. o.

volt a háborús készülődésnek, illetve a déli, valamint a királyi Romániával közös határszakaszon tapasztalható egyre feszültebb viszony is ezt indokolta. Ennek révén a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe szervezett határvadász dandárok alegységeinek csak egy része látott el határőrizeti feladatokat, másik része határbiztosítási tevékenységre lett felkészítve, és így nehézfegyverzettel is ellátták őket.³ A határvadász-zászlóaljok csapatrészeinek személyi állománya a honvéd gyalogoszakulatokkal megegyező kiképzést kapott, emellett határszolgálati felkészítés is zajlott, amelyre a határőrizeti feladatok, illetve a határon átmenő személy- és áruforgalom ellenőrzése érdekében volt szükség. Bár, a határvadász alegységek a háború során támadó hadműveletekben is részt vettek, többségük akkor lépett harcba, amikor az ellenség elérte Magyarország határait.⁴

A határvédelem határőrizethez kapcsolható jelentése a második világháborút követően is megmaradt, mivel a határőr erők egészen a rendszerváltoztatásig, sőt, lényegében a huszonegyedik század kezdetéig, a Határőrség ún. kettős rendeltetésének alkotmányi megszüntetéséig megmaradt. Ebben az időszakban az ország katonai védelméért a fegyveres erők (köztük a Határőrség) volt hivatott. Maga a határőr szervezet 1945-1949. között Honvéd Határőrségként, 1950-1956. között pedig az Államvédelmi Hatóság alárendeltségében működött katonai erőként, de az államhatár vonalától számított kétszáz méteres területsávban rendőri feladatokat is ellátott.⁵ 1957-től a Határőrség a Belügyminisztériumhoz került, de legfontosabb rendeltetése, továbbra is mint fegyveres erő, katonai védelmi jellegű maradt, amelyhez hozzátartozott az osztrák-magyar határon telepített műszaki határzár felügyelete is.⁶

A klasszikus határvédelemre utoljára az ezerkilencszázkilencvenes évek elején, az ún. délszláv válság idején volt példa, amikor is a még mindig jelentős többségükben sorozott állományból álló Határőrségen belül létrehozták a nehézfegyverzettel is ellátott akció századokat. A kormányzati döntés értelmében ezeket az alegységeket a nagykanizsai, a pécsi és a kiskunhalasi határőr kerületeknél állították fel, mivel ezeken a határszakaszokon állt fel a veszélye annak, hogy olyan külső fegyveres megmozdulás érintheti Magyarország területét, amelynek kezelésére az addig meglévő határőr és honvédségi szervek bevetése vagy nem volt elégséges, vagy nem volt célszerű.⁷

A határvédelem kifejezés értelmezése napjainkra teljesen átalakult. Amíg hadtudományi és rendészettudományi szempontból is e tevékenységbe alapvetően területvédelmi, katonai feladatok tartoznak, addig tág értelmezésében manapság a határvédelem az ország államhatárának jogellenes átlépésének megakadályozásában testesül meg, az államhatár rendjének védelméhez köthető valamennyi jogi és technikai eszköz, illetve katonai és rendészeti módszer beletartozik. A rendőrség feladata ugyanakkor nem határvédelmi, hanem határrendészeti természetű, és olyan részfeladatokból áll össze mint az államhatár őrzete, a határforgalom ellenőrzése és a határrend fenntartása.

³ Keserű István – Parádi József: Határőrizetünk (1867-1990). BM Határőrség Nevelési és Szociálpolitikai Csoportfőnökség Oktatási és Közművelődési Osztálya. Budapest, 1990. 91. o.

⁴ Vö. Illésfalvi Péter: A Magyar Királyi Honvédség határvadász-alakulatai. In: Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János: Őrzők, vigyázatok a határra! Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017. 531. o.

⁵ Főrizs Sándor: A határőrség megszervezése és működése, 1945-1956. . In: Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János: Őrzők, vigyázatok a határra! Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017. 588. o.

⁶ Vö. Sallai János: Aknázárból elektromos jelzőrendszer – a határőrizeti rendszer 1957-1989 között. . In: Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János: Őrzők, vigyázatok a határra! Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017. 608-642. o.

⁷ Ritecz György: Határőrizet a rendszerváltástól napjainkig, 1990-2017. . In: Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János: Őrzők, vigyázatok a határra! Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017. 647. o.

Mindazonáltal maga e tevékenység, azon belül is a határőrizet olyan történelmi kategória, amely mind a hadtudomány, mind a rendészettudomány kutatási módszereivel folyamatosan vizsgálható. Maga a határőrizet módja és minősége pedig visszamutat annak az országnak a társadalmi prioritásaira, amelyik azt alkalmazza.

3. Befejező mottóként

Végezetül álljon itt Sebő Ödön szívszorító hitvallása a határvédelemről.
(...) belém hasított az érzés: egy veszített háború részese vagyok. De az bennem élt, hogy szent kötelességem védelmezni a Kárpátok koszorújával kirajzolódó ezeréves magyar határt, mely a leggyönyörűbb hazát övezte, a világ egyik legszebb országát, amelyben majd minden folyó az ország belsejébe igyekezett.